

ПРАБЛЕМА КЛАСІФІКАЦЫІ ГІСТАРЫЯГРАФІЧНЫХ КРЫНІЦ

Ключавыя словы: гістарыяграфія, крыніцазнаўства, гістарыяграфічная крыніца, класіфікацыя.

Нягледзячы на тое, што тэрмін «гістарыяграфічная крыніца» з’явіўся ў лексіконе гістарыёграфу яшчэ ў сярэдзіне 1960-х гг. [14, с. 3–49], ён па-ранейшаму адносіцца да тых катэгорый гістарычнай навукі, якія не маюць адназначнай трактоўкі іх змету. У апошні час дыскусія пра напаўненне паняцця «гістарыяграфічная крыніца» выйшла на новы віток і ў бліжэйшы час не будзе вырашана адназначна. Апошняе актуалізуе праблему класіфікацыі гістарыяграфічных крыніц, якая дазваляе разабрацца ва ўсёй іх сукупнасці, разгледзець пытанне аб значнасці кожнага з відаў крыніц у вивучэнні праблемы даследавання, высветліць, наколькі поўна яны прадстаўлены па вивучаемым пытанні. Класіфікацыя дапамагае гістарыёграфу асэнсаваць прыцягваемыя крыніцы, устанавіць іх паўнату і вызначыць, якія віды дазволілі б больш глыбока вивучыць праблему. Яна таксама накіроўвае даследчыка на далейшы пошук неабходных матэрыялаў, а ў выпадках, калі новы пошук немагчымы – паказвае, якімі іншымі крыніцамі можна замяніць адсутныя.

Аднак неабходна адзначыць, што класіфікацыя гістарыяграфічных крыніц мае сваю даволі складаную спецыфіку [5; 11, с. 3–18; 8, с. 501–509; 7, с. 184–195; 6, с. 126–136]. Уяўляецца магчымым вызначыць шэраг поглядаў даследчыкаў на яе.

На думку Л.М. Пушкарва, класіфікацыйная схема, выпрацаваная савецкім крыніцазнаўствам у дачыненні да гістарычных крыніц, у пэўнай меры можа быць выкарыстаная і для крыніц гістарыяграфічных. Канкрэтная ж класіфікацыя будзе залежаць ад мэты, якія ставіць перад сабой гістарыёграф [13, с. 103]. У сувязі з адзначанай пазіцыяй можна пагадзіцца з меркаваннем С.І. Малавічка, што, па сутнасці, у

дадзеным выпадку гаворка будзі ісці аб сістэматызацыі, а не аб класіфікацыі гістарыяграфічных крыніц, паколькі ўлічваецца толькі актыўная пазіцыя даследчыка і цалкам ігнаруецца свядомы выбар гісторыка мінулага і культура, у якую быў уключаны яго твор [9, с. 40]. З поглядам Л.М. Пушкарова не пагаджаўся і Я.Н. Гарадзецкі, які лічыў, што пры такім падыходзе страчвалася аб'ектыўная аснова класіфікацыі гістарыяграфічных крыніц [4, с. 121].

Відавочна, што ў многім з'яўленне названых розначытанняў абумоўлена тым, што для гістарыяграфічных крыніц, у адрозненне ад гістарычных, пакуль не ўстаноўлены адносна выразныя крытэрыі, якія належыць пакласці ў аснову іх класіфікацыі. Акрамя таго, дадзеная праблема ўскладняецца яшчэ адной акалічнасцю: па меры развіцця гістарыяграфіі ўсё больш пашыраецца кола гістарыяграфічных крыніц.

Характарызуючы існуючыя класіфікацыі гістарыяграфічных крыніц, можна адзначыць адрознасць аўтараў у падыходах да іх складання. У савецкай гістарыяграфіі традыцыйным быў жанравы падыход пры класіфікацыі такіх гістарыяграфічных крыніц, як творы гісторыкаў. У 1960-х гг. яго прымянялі О.Л. Вайнтшэйн [2, с. 457] і М.В. Нечкіна [12, с. 10]. У наш час жанры гістарычных прац часам выдзяляюць аўтары дысертацый па гістарыяграфіі, крыніцазнаўству і метадах гістарычнага даследавання [9, с. 40].

Некаторыя даследчыкі лічылі мэтазгодным падзяліць творы гісторыкаў на тыпы, да якіх можна аднесці: 1) навуковыя работы; 2) гістарычную вучэбную літаратуру; 3) крыніцы, якія утрымліваюць інфармацыю пра жыццё і творчасць гісторыкаў і г.д. [3, с. 122–123].

У 1987 г. у сваёй працы А.І. Зевелеў прывёў класіфікацыю, якая ўтрымлівала наступныя віды гістарыяграфічных крыніц: 1) работы гісторыкаў (кнігі і артыкулы); 2) дысертацыйныя даследаванні; 3) тэксты лекцыйных курсаў, частка якіх паслужыла асновай гістарыяграфічных даследаванняў; 4) чарнавікі неапублікаваных рукапісаў, карэктуры; 5) дзённікі, мемуары, аўтабіяграфіі, анкеты; 6) лісты; 7) вучэбныя праграмы і справаздачы па прачытаных курсах гістарыяграфіі; 8) матэрыялы перыядычнага і непэрыядычнага друку (рэфератыўныя агляды, рэцэнзіі, бібліяграфічныя агляды, матэрыялы дыскусій); 9) матэрыялы работы канферэнцый, сімпозіўмаў і іншых форумаў па праблемах развіцця гістарычнай навукі, а таксама метадалогіі гістарыяграфіі; 10) масавыя крыніцы [5, с. 127–131]. Як бачна, для свайго часу гэта была дастакова распрацаваная класіфікацыя, якая імкнулася ахапіць усю шматлікасць гістарыяграфічных крыніц. Хаця некаторыя яе аспекты не былі яшчэ добра прапрацаваныя.

У ХХІ ст. гістарыёграфамі таксама ствараліся класіфікацыі гістарыяграфічных крыніц. Так, дыферэнцыруючы ўвесь корпус гістарыяграфічных крыніц, В.П. Корзун прапанавала выдзяляць у ім асноўную (творы гісторыкаў) і дапаможную (крыніцы для стварэння атмасферы эпохі) групы [1, с. 40]. Падаецца, такі падыход з'яўляецца празмерна агульным.

Г.М. Іпалітаў у праблемна-тэматычных гістарыяграфічных даследаваннях падзяліў усе гістарыяграфічныя крыніцы на два буйныя блокі: 1) гістарыяграфічныя крыніцы і 2) гістарычныя крыніцы, якія выкарыстоўваюцца ў гістарыяграфічным даследаванні. У сваю чаргу ў межах кожнага блока даследчык выдзеліў шэраг груп крыніц. У блоку гістарыяграфічных крыніц ім былі вызначаны: 1) абагульняючыя і спецыяльныя даследаванні; 2) спецыяльныя дысертацыйныя даследаванні; 3) навуковыя артыкулы; 4) матэрыялы навуковых канферэнцый і іншых навуковых форумаў; 5) агляды літаратуры, рэцэнзіі; 6) навукова-бібліяграфічныя публікацыі. У блоку гістарычных крыніц даследчык адзначыў наступныя групы: 1) архіўныя і апублікаваныя дакументы; 2) эгакрыніцы (мемуары, дзённікі, эністалярныя крыніцы); 3) матэрыялы перыядычнага друку [8, с. 503–506]. З улікам складанасці і спецыфічнасці крыніц, якія могуць ўжывацца ў гістарыяграфічных працах праблемна-тэматычнага

характару, падаецца, што прапанаваная Г.М. Іпалітавым класіфікацыя яшчэ патрабуе далейшай дапрацоўкі.

Прыхільнік феноменалагічнай канцэпцыі крыніцазнаўства гістарыяграфіі С.І. Малавічка таксама распрацавалі сваю класіфікацыю гістарыяграфічных крыніц. У аснову яе, па словах аўтараў, быў пакладзены прынцып мэтапалагання, які дазволіў выдзеліць наступныя віды гістарыяграфічных крыніц, у якіх рэпрэзентуюцца гістарычныя веды: 1) манаграфіі; 2) артыкулы; 3) дысертацыі; 4) тэзісы; 5) гістарычныя нарысы; 6) рэцэнзіі, 7) вучэбныя дапаможнікі. Па тыпу прадстаўленых у гістарыяграфічных крыніцах гістарычных ведаў аўтары палічылі мэтазгодным пядзяліць іх на дзве групы: 1) групу ведаў гістарыяграфічных крыніц навуковай гісторыі; 2) групу ведаў гістарыяграфічных крыніц сацыяльна арыентаванага гістарыянісання. Прымяняць такую класіфікацыю аўтары прапанавалі толькі да твораў гісторыкаў XIX – пачатку XXI ст. [9, с. 41].

На наш погляд, прыведзеныя класіфікацыі маюць пэўныя рысы, якія патрабуюць выпраўлення ці ўдакладнення, паколькі не ахопліваюць новыя віды гістарыяграфічных крыніц, якія з’явіліся па меры развіцця інфармацыйных тэхналогій. Мяркуем, што больш удалай будзе выглядаць класіфікацыя гістарыяграфічных крыніц, у якой можна выдзеліць наступныя іх віды: 1) манаграфічныя даследаванні; 2) абагульняючыя фундаментальныя працы; 3) артыкулы; 4) апублікаваныя матэрыялы канферэнцый, сімпозіўмаў, семінараў і іншых навуковых форумаў, на якіх адбывалася калектыўнае абмеркаванне актуальных праблем гісторыі; 5) дысертацыйныя працы, тэксты лекцый, вучэбныя праграмы, метадычныя рэкамендацыі па курсах гістарыяграфіі; 6) падрыхтоўчыя матэрыялы, чарнавікі неапублікаваных рукапісаў, дзённікі, мемуары, аўтабіяграфіі, анкетныя лісты, некрологі; 7) масавыя крыніцы: статыстычныя матэрыялы, якія адлюстроўваюць развіццё гістарычнай навукі: дадзеныя па колькасці выпускнікоў гістарычных факультэтаў, абароненых дысертацый, апублікаваных манаграфій і артыкулаў, перыядычнасць выдаваемых спецыялізаваных часопісаў; 8) кіна-фота-фона-гістарычныя крыніцы, якія ўтрымліваюць гістарыяграфічную інфармацыю; 9) Інтэрнет-рэсурсы, якія адлюстроўваюць узровень развіцця гістарычных ведаў: форумы, дыскусіі, аператыўны абмен меркаваннямі [10, с. 71–72].

Такім чынам, у наш час многія метадалагічныя аспекты, звязаныя з пытаннямі класіфікацыі гістарыяграфічных крыніц застаюцца ў дыскусійным полі. Па меры пашырэння кола гістарыяграфічных крыніц даследчыкам усё яшчэ належыць устанавіць выразныя крытэрыі, якія могуць быць пакладзены ў аснову іх падзелу. Зразумела, што без унясення тут пэўнай тэрміналагічнай дакладнасці вельмі складана будзе ажыццявіць зладжаную, вывераную класіфікацыю крыніц, якія прыцягваюцца да гістарыяграфічнага даследавання.

1. Бычков, С. П. Введение в историографию отечественной истории XX в. : учеб. пособие / С. П. Бычков, В. П. Корзун. – Омск : ОГУ, 2001. – 359 с.

2. Вайнштейн, О. Л. Западноевропейская средневековая историография / О. Л. Вайнштейн. – М.-Л. : Наука, 1964. – 482 с.

3. Волин, И. С. О разнотипности историографических источников / И. С. Волин // Методологические и теоретические проблемы истории исторической науки : Межвуз. темат. сб. / Отделение истории АН СССР, научный совет по проблеме «История исторической науки», Калининский гос. ун-т. – Калинин, 1980. – С. 122–123.

4. Городецкий, Е. Н. О многозначности понятий «историографический факт» и «историографический источник» / Е. Н. Городецкий // Методологические и теоретические проблемы истории исторической науки : межвуз. темат. сб. / Отделение истории АН СССР, научный совет по проблеме «История исторической науки», Калининский гос. ун-т. – Калинин, 1980. – С. 118–121.

5. Зевелев, А. И. Историографическое исследование : методологические аспекты : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. «История» / А. И. Зевелев. – М. : Высшая школа, 1987. – 160 с.

6. Ипполитов, Г. М. Историографическое исследование : характеристика источниковой базы / Г. М. Ипполитов // Четвертые Озонибинские чтения : сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф. (19–21 мая 2006 г., Инза). – Инза ; Самара, 2006. – С. 126–136.

7. Ипполитов, Г. М. Историографический факт и историографический источник как категории исторической науки : непростая диалектика / Г. М. Ипполитов // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Т. 15. – 2013. – № 1. – С. 184–195.
8. Ипполитов, Г. М. Классификация источников в проблемно-тематических историографических исследованиях и некоторые методологические подходы к их анализу / Г. М. Ипполитов // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Т. 13. – 2011. – № 3(2). – С. 501–509.
9. Маловичко, С. И. Проблема классификации источников в предметном поле источниковедения историографии / С. И. Маловичко // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2015. – № 2. – С. 36–44.
10. Мікалаева, Л. В. Змест паняцця «гістарыяграфічная крыніца» і спецыфіка класіфікацыі гістарыяграфічных крыніц / Л. В. Мікалаева // Актуальные проблемы истории и культуры : сборник научных статей ; редкол. : В. Л. Лакиза [и др.]. – Минск, 2018. – Вып. 4 : Беларусь в контексте европейской истории и культуры. – 2022. – С. 60–75.
11. Наумова, Г. Р. О путях научного познания / Г. Р. Наумова // История мысли : историография. – М. : Вузовская книга, 2002. – Вып. 1. – С. 3–18.
12. Нечкина, М. В. История истории (некоторые методологические вопросы исторической науки) / М. В. Нечкина // История и историки : историография истории СССР. – М. : Наука, 1965. – С. 6–26.
13. Пушкарев, Л. Н. Определение, оптимизация и использование историографических источников / Л. Н. Пушкарев // Методологические и теоретические проблемы истории исторической науки : межвуз. темат. сб. / Отделение истории АН СССР, научный совет по проблеме «История исторической науки», Калининский гос. ун-т. – Калинин, 1980. – С. 102–103.
14. Шмидт, С. О. О методике выявления и изучения материалов по истории советской исторической науки / С. О. Шмидт // Труды / Московский государственный историко-архивный институт. – М. : МГИАИ, 1965. – Т. 22. – С. 3–49.